ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.922.8:316.6:355.01(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.5/19

Алєксєєва О.В.
https://orcid.org/0000-0003-3390-536X
Національна академія внутрішніх справ

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЕКСТРЕМУМУ

Стаття присвячена дослідженню феномена підліткової психосоціальної дезадаптації в умовах війни, передумов та чинників її виникнення, а також можливих негативних наслідків цього явища як для особистості, що тільки формується, так і для суспільства загалом. Доведено зумовленість дезадаптивних станів у дітей підліткового віку сукупністю соціальних, психологічних та інших факторів (як-от розрив соціальних зв'язків через міграцію, виключення безпосередньої міжособистісної взаємодії під час навчального процесу, наявність стійких стресових реакцій тощо), що виникають унаслідок негативних трансформаційних процесів в Україні під час повномасштабного вторгнення, створюючи ситуацію безперервного фонового психоемоційного напруження, руйнації базової довіри до світу. Розглянуто емоційні, поведінкові, соціальні та інші прояви психосоціальної дезадаптації дітей підліткового віку. Підкреслюється, що психічне благополуччя дітей є стратегічною суспільною проблемою, позаяк саме воно визначає якість людського капіталу в майбутньому.

Наголошено на необхідності формування життєстійкості в молоді як здатності особистості адаптуватися до життєвих випробувань та відновлюватися. Для цього необхідно формувати й зміцнювати «внутрішній стрижень» підлітка за формулою «свобода+відповідальність+підтримка», зокрема, через установленння чітких правил, формування цінностей, розвиток емоційної регуляції, залучення до групової взаємодії тощо.

Таким чином, обґрунтовано необхідність системного всебічного підходу до підтримки дітей підліткового віку, відповідно до якого підліток виступає не як пасивний об'єкт психологічного впливу, а як суб'єкт, здатний перетворити травмівний досвід на джерело розвитку, формуючи нові моделі стійкості та посттравматичного зростання.

Ключові слова: *психосоціальна дезадаптація, психосоціальний розвиток, підлітки, війна, екстремум, детермінанта, соціально дезадаптована поведінка, резилієнс, соціалізація, посттравматичне зростання.*

Постановка проблеми. Упродовж 2024–2026 років в Україні значно почастішали випадки вчинення дітьми підліткового віку насильницьких дій, у тому числі групового характеру, булінгу в цифровому середовищі, а також учинення самогубств. На тлі істотного демографічного скорочення населення (через міграцію, зниження народжуваності та руйнування соціальної інфраструктури тощо), а відтак, значного зменшення чисельності контингенту дітей подібні тенденції виступають особливо тривожним індикатором як значного криміногенного тиску на підлітків, так і гострої соціальної дисфункційності середовища, котре породжує безліч негативних зовнішніх стресорів для психоемоційного стану молоді, як-от руйнування соціальних зв'язків, психотравмівний досвід, перманентний стрес тощо. Кількість підлітків із ознаками емоційної нестабільності, внутрішнього напруження дедалі зростає, і часто за відсутності в них достатньо сформованих навичок емоційної регуляції такі діти вчиняють імпульсивні дії асоціального характеру, виявляють агресію, демонструють інші

© Алєксєєва О.В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

прояви девіантної поведінки, що стають способом адаптації до нестабільної реальності, швидкою, але неефективною реакцією на стрес або пережиті травми. Усе зазначене вище актуалізує потребу дослідження з метою вирішення проблеми психосоціальної дезадаптації неповнолітніх як стану порушення процесу соціально-психологічної адаптації в період підліткового віку, котрий полягає в стійкій невідповідності між індивідуальними психологічними ресурсами підростаючої особистості та вимогами соціуму, що, своєю чергою, унеможливлює майбутню конструктивну інтеграцію в суспільство як систему міжособистісних взаємодій.

Аналіз останніх досліджень. Проблема соціально-психологічної дезадаптованості особистості є мультидисциплінарною за сутністю й активно досліджується на перетині клінічної психології, соціальної психології, педагогіки та інших наук. Підвалини цього напряму було закладено такими видатними вченими-психологами як Еміль Дюркгейм, Роберт Мертон, Зигмунд Фрейд, Карл Роджерс, Абрахам Маслоу, Курт Левін, Ерік Еріксон, Лев Виготський, Георгій Костюк та іншими, котрі активно досліджували взаємодію людини, зокрема, особистості, що тільки формується, й середовища, в якому вона живе. Надалі проблеми психосоціальної дезадаптації дітей вивчали як зарубіжні (John Bowlby, Mary Ainsworth, Erik Erikson, Urie Bronfenbrenner, Howard Becker, Daniil Elkonin і т. д.), так і українські науковці (Наталія Максимова, Василь Панок, Сергій Максименко, Анжеліка Шамне, Анастасія Челахова та інші).

Проблеми психологічних детермінант, категорій та проявів адаптивності – дезадаптивності підлітків під час російського повномасштабного вторгнення висвітлено в науковому доробку Алли Сердюк, Геннадія Пасхіна, Валерія Зливкова, Олени Щербакової, Олени Сергієні тощо.

Постановка завдання. Отже, *метою* написання статті стало дослідження феномена психосоціальної дезадаптації дітей підліткового віку, спричиненої повномасштабним вторгненням росії в Україну, визначення її ознак, детермінант, причин та наслідків, попередження проявів та пошуку шляхів подолання.

Виклад основного матеріалу. «Перехідний» підлітковий вік є складним періодом формування особистісної ідентичності, фізіологічної та психологічної перебудови, активного соціального розвитку та становлення життєвих орієнтирів. Саме в цей час формуються базові структури особистості, що визначають подальший життєвий шлях людини, її поведінкові стратегії та способи взаємодії із соціальним середовищем [1, с. 175–176]. Підліток – це вже не дитина, але й ще не дорослий. Подібне маргінальне становище є джерелом його фрустрації, що доповнюється різко вираженими психоендокринними зрушеннями, ризиками виникнення різних прикордонних нервово-психічних розладів, пов'язаних із ними поведінкових девіацій. [2, с. 73; 3, с. 11] Тому в цей час як ніколи важливими стають підтримка соціальних інституцій, передбачуваність майбутнього та наявність сталих соціальних зв'язків. Однак в умовах війни ці базові психологічні опори особистості зазнають системної руйнації. Втрачено «ілюзію безпечного світу», яка була основою відчуття стабільності та довіри до соціального середовища, коло звичного спілкування, можливість мріяти та планувати майбутнє. Повномасштабне вторгнення росії в Україну спричинило тривалий екстремум – стан, коли психічне навантаження втрачає характер короткочасної стресової реакції і переходить у фазу постійного фону існування [4, с. 66]. В таких умовах психіка людини змушена функціонувати в режимі безперервної адаптації до загроз, що призводить до виснаження адаптаційних механізмів, порушення емоційної регуляції та зниження здатності до відновлення психологічної рівноваги. Для підлітків стан такої психосоціальної дестабілізації є особливо критичним, оскільки він накладається на період інтенсивного становлення особистості й украй негативно позначається на процесах адаптації до нових умов життя.

Таким чином, психосоціальну дезадаптацію підлітків в умовах війни слід розглядати не як прояв «поганої поведінки» або вікової нестабільності. Вона є закономірною реакцією особистості на надмірний і тривалий стрес, який перевищує її адаптаційні можливості і виявляється в порушенні взаємодії із соціальним середовищем, ускладненні

Таблиця 1

Фактори виникнення психосоціальної дезадаптації підлітків (2022–2026 роки)

2022 – фаза мобілізації	Гострий стрес, шок, страх за життя, мобілізація психіки через адреналін і надію на швидке завершення війни
2023–2024 – фаза стагнації	Усвідомлення тривалості війни, виснаження, невизначеність, руйнування довгострокових планів, соціальна ізоляція
2025–2026 – фаза виснаження	Емоційне вигорання, "синдром відкладеного життя", апатія, нормалізація небезпеки, дефіцит страху, пошук швидких дофамінових стимулів

комунікації з однолітками та дорослими, внутрішньому психологічному конфлікті, що виникає між потребою в стабільності та реальністю постійної загрози, а також пасивних (соціальне відчуження, підвищена тривожність, замкнутість, уникнення контактів та зниження соціальної активності) і активних (агресивна поведінка, конфліктність, девіантні та делінквентні дії, а також різні види залежностей) формах дезадаптованої поведінки (ці форми є взаємопроникними: залежно від обставин внутрішня замкнутість може перерости у відкритий протест, і навпаки) [5, с. 58].

Ведучи мову про детермінанти і передумови виникнення дезадаптації підлітків у воєнний період, слід зауважити, що це явище є результатом синергії багатьох стресорів – факторів екстремуму [6, с. 64], які можна віднести до трьох взаємопов'язаних рівнів впливу на різні сфери життя, що одночасно руйнуються. Усі ключові опори розвитку особистості, що формується, – безпека, соціальні зв'язки та сімейна стабільність – порушуються одночасно або за короткі проміжки часу, породжуючи екстремальні загрози, соціальну деструкцію та сімейну нестабільність, що здатні не лише ускладнити адаптацію, а й негативно вплинути на саму структуру психічного розвитку. Одні такі стресори підсилюють дію інших, створюючи накопичувальний ефект психосоціального стресу [7, с. 97]. Розглянемо їх докладніше.

На першому, найбільш глибокому рівні перебувають фактори безпосереднього впливу на особистість воєнних дій, результатом чого стає втрата базового відчуття безпеки та контролю над реальністю, загроза життю та екзистенційні втрати. Перебування під обстрілами, життя на окупованих територіях, у зоні бойових дій – у ситуаціях екстремального стресу, в постійному очікуванні загрози, призводить до того, що стрес стає постійним фоном життя підлітків, які не мають можливості «відновитися» між подіями, оскільки загроза сприймається як безперервна. Це формує стан гіпервразливості нервової системи, підвищену реактивність на зовнішні подразники та зниження порогу стресостійкості. Збереження емоційних зв'язків є життєво необхідним для підлітків, і їх розірвання призводить до порушення процесів прив'язаності, глибоких емоційних розладів, переживання покинутості тощо. Втрата близьких або постійне очікування втрат формує в підлітка екзистенційний страх, пов'язаний із крихкістю життя. Це може проявлятися у вигляді нав'язливих думок, страху майбутнього або емоційного «застигання», коли психіка захищається через «вимкнення» емоційних реакцій.

Другий рівень включає чинники т. зв. соціальної деструкції. В умовах війни до них відносять вимушену міграцію та дистанційне навчання. Переїзд до іншої місцевості, а тим більше за кордон для дитини підліткового віку означає не лише фізичну зміну місця проживання, а й повну втрату звичного соціального контексту: друзів, навчального середовища, сформованих раніше зв'язків, що часто супроводжується відчуттям ізоляції, невпевненості та соціальної напруги, пригніченості. Підліток втрачає не лише друзів, а й соціальні ролі, які він виконував у групі (лідер, організатор, «свій у компанії» тощо). Це створює відчуття соціальної «невидимості» та обумовлює необхідність постійної адаптації до нових умов. Онлайн-освіта не передбачає такої важливої складової виховання як жива міжособистісна взаємодія, яка є критично важливою для підліткового віку, оскільки забезпечує формування комунікативних компетенцій, соціальних навичок, емоційну підтримку.

Третій рівень чинників стосується найближчого соціального оточення – родини, яка в умовах війни часто перетворюється на дисфункційну й передовсім утрачає важливу функцію психологічного захисту дітей, залишаючи їх сам на сам зі своїм украй нестабільним внутрішнім світом, у ситуації раннього дорослішання, до якого вони ще не готові. Дорослі, набуваючи травмівний досвід, відчувають підвищену тривожність, стають дратівливими, часто перебувають у депресивному стані. Така емоційна виснаженість батьків не може не накладатися на власні переживання підлітка, посилюючи кризу ідентичності (здатність відповісти на запитання «Хто я?» та «Яке моє місце у світі?»), породжуючи почуття екзистенційної самотності, невизначеності, беззахисності.

За звичайних обставин сім'я забезпечує дитині емоційну підтримку та відчуття психологічної безпеки. Проте в умовах війни ця захисна функція нерідко послаблюється, через що підліток змушений самостійно справлятися з емоційними переживаннями, не маючи для цього достатньої психологічної зрілості. Унаслідок цього посилюються почуття самотності, тривоги та внутрішньої нестійкості.

В умовах кризи можна нерідко спостерігати явище парентифікації, коли підлітки змушені передчасно виконувати ролі, притаманні дорослим: підтримувати молодших членів сім'ї, допомагати у вирішенні побутових чи навіть фінансових проблем. Подібне передчасне дорослішання створює надмірне психологічне навантаження та може негативно впливати на природний процес особистісного розвитку.

Прояви психосоціальної дезадаптації підлітків завжди є своєрідним «криком про допомогу», що виявляється в *агресії* та *девіантній поведінці* (конфліктність із батьками й однолітками, порушення правил поведінки, шкільні прогули, замкнутість або демонстративність, схильність до ризикованих вчинків і шкідливих звичок, вживання психоактивних речовин як спроба «заглушити» внутрішній біль); *соціальній ізоляції* (складнощі у спілкуванні, ізоляція в колектив, відсутність друзів або, навпаки, «погана компанія», відхід у віртуальний світ); зниженні *когнітивних здібностей,* що здебільшого виявляється в різкому зниженні успішності через проблеми з концентрацією уваги, та *психосоматичних розладах* (швидка втомлюваність, порушення сну, головний біль, апатія, депресивні переживання, суїцидальні думки, панічні атаки, ПТСР, порушення харчової поведінки та інші) [8, с. 69]. Якщо залишити дитину сам-на-сам із проживанням травмівного досвіду, зазначені прояви психосоціальної дезадаптації можуть набути хронічного характеру й украй негативно позначитися на її психічному здоров'ї, гармонійному розвитку, соціалізації, професійної реалізації, адаптації до дорослого життя. Особливо небезпечною в умовах перманентної нестабільності та небезпеки є втрата життєвої перспективи, усвідомлення позбавленості сенсу, невизначеності та безнадійності майбутнього як детермінант вчинення самогубств або вживання заборонених речовин.

Протидія психосоціальній дезадаптації підлітків повинна мати системний та комплексний характер і бути спрямованою на формування в них резильєнтності, або життєстійкості – природної здатності психіки відновлюватися після важких випробувань, адаптуватися до стресових змін та навіть зростати через пережитий досвід.

Можна виокремити кілька основних чинників, що сприяють формуванню резильєнтності в підлітків. Передусім це підтримка значущого дорослого, який проявляє довіру, прийняття та віру в можливості дитини [9, с. 102]. Важливе місце посідають розвиток соціальних навичок: уміння ефективно спілкуватися, взаємодіяти з іншими, конструктивно вирішувати конфлікти та за потреби звертатися по допомогу. Значну роль також відіграє емоційний інтелект, котрий є здатністю усвідомлювати власні переживання та контролювати їх, а також когнітивна гнучкість, яка допомагає підліткам аналізувати труднощі з різних позицій, віднаходити позитивний досвід навіть у складних обставинах [10, с. 114]. Підґрунтям резильєнтності є й сформована самооцінка та віра у власні сили.

Процес формування резильєнтності, або резилієнс – це передовсім про формування «внутрішнього стрижня» зростаючої особистості, що в часі війни стає не просто питанням психологічного комфорту, а базовою стратегією виживання й вимагає об'єднання зусиль родини та різних соціальних інституцій [11, с. 75–82].

Особливу роль у цьому процесі відіграють заклади освіти, які повинні стати не лише місцем здобуття знань, а й безпечним простором, джерелом психологічної підтримки та емоційного розвантаження [12, с. 89, 13, с. 6]. Важливим напрямом є також відновлення соціальних контактів через створення молодіжних хабів, волонтерських програм, творчих і громадських проєктів. Завдяки таким ініціативам підлітки можуть відчути власну цінність, усвідомити значущість для інших, приналежність та корисність для спільноти. Не менш істотною в резилієнсі є робота з батьками підлітків, адже емоційний стан дорослих безпосередньо впливає на психологічне благополуччя дітей, а для підлітка головним фактором життєстійкості є наявність принаймні одного дорослого, якому він довіряє.

Навчання батьків технік саморегуляції, емоційної підтримки та ефективної комунікації допомагає їм стати для підлітків джерелом безпеки, стабільності та опори [2, с. 73]. Водночас надзвичайно важливо створити умови для відвертого вираження почуттів і переживань підлітків.

Війна знищує передбачуваність світу, тому важливою умовою успішного резилієнсу підлітків є відновлення контролю над власним життям, повернення режиму суб'єктності («я дію, а не просто зі мною щось відбувається»), зокрема, шляхом дотримання режиму дня, виставляння та досягнення коротстрокових цілей (на день або тиждень).

Таким чином, подолання психосоціальної дезадаптації підлітків потребує комплексного, системного, міждисциплінарного підходу, що включає зміцнення сімейної підтримки, розвиток доступних психологічних служб, створення безпечного освітнього середовища та впровадження програм психосоціальної реабілітації [14, с. 26]. Своєчасне виявлення проблем і системна допомога є ключовими умовами збереження психічного благополуччя молодого покоління та його повноцінного розвитку навіть у складних життєвих умовах.

Висновки. Отже, психосоціальна дезадаптація підлітків в умовах війни є складним багатовимірним явищем, яке включає індивідуальні психологічні процеси і глибинні соціальні трансформації, за якої на звичні соціально-психологічні фактори,

що зумовлюють вразливість підліткового віку, зокрема недостатню сформованість механізмів емоційної саморегуляції, притаманних підлітковому віку як періоду інтенсивного особистісного становлення, наклалися фактори війни (воєнні дії, вимушене переміщення, економічна нестабільність, порушення звичного способу життя тощо). Це не просто «погана поведінка», а неспроможність підлітка пристосуватися до нових екстремальних умов, що призводить до порушення взаємодії із соціумом та внутрішнього психологічного розладу. Війна виступає лакмусовим папірцем життєстійкості. Вона не має часових кордонів і є випробуванням для життєстійкості індивіда, а особливо підлітка, оскільки виявляє, як він може пристосовуватись до життя в таких надскладних умовах і з якою інтенсивністю особистість буде психологічно відновлюватись.

Своєчасне виявлення ризиків, комплексна профілактика та впровадження ефективних реабілітаційних практик є ключовими умовами мінімізації негативних наслідків психосоціальної дезадаптації. Це дозволяє не лише зберегти психічне здоров'я підлітків, але й сприяти їхній успішній соціалізації, розвитку життєстійкості та здатності конструктивно долати виклики сучасності.

Наше завдання як суспільства – не таврувати ці прояви, а створити умови, за яких підліток зможе інтегрувати травматичний досвід у свою особистість і знайти сили рухатися далі. Від того, наскільки успішно ми допоможемо їм адаптуватися сьогодні, залежить психічне здоров'я нації завтра.

Інформація про використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту використовувалися виключно для мовного редагування, перевірки граматики, перекладу або інших допоміжних завдань, без використання згенерованих ними об'єктів як результатів академічної діяльності.

Список літератури:

1. Сойма Н. Д. Причини та наслідки формування дезадаптації у підлітків. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І. В. Козубовська. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2015. Вип. 35. С. 175–176.

2. Назарук Н. В. Психологічні особливості розвитку резильєнтності підлітків. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2025. Том 36 (75). № 6. С. 72–78. https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.6/11

3. Мельцер С. В. Особливості соціально-психологічної адаптації українських підлітків в умовах евакуації до європейських країн під час війни: кваліфікаційна робота бакалавра. Одеса, 2024. 85 с.

4. Пасхін Г. І. Особливості психологічного та емоційного стану осіб молодого віку під час військових конфліктів. *Ментальне здоров'я*. 2025. № 2. С. 65–69. https://doi.org/10.32782/3041-2005/2025-2.11

5. Лобанова А. С, Черноус Л. С., Шимко І. М. Соціальні травми дітей та підлітків в умовах війни: характер, види, наслідки і шляхи їх подолання. *Габітус*. Вип. 75. Т. 1. 2025. С. 55–61. https://doi.org/10.32782/hbts.75.1.9

6. Герасименко Л. О. Психосоціальна дезадаптація (сучасні концептуальні моделі). *Український вісник психоневрології*. 2018. Вип. 1 (94). Том 26. С. 62–65.

7. Кузікова С., Зливков В., Лукомська С., Щербак Т., Котух О. Психологічний супровід особистості в умовах війни: навч. посібник. Київ.-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2024. 260 с.

8. Щербакова О. О., Кондрацька Л. В., Беженська А. А. Вікові особливості психоемоційного стану підлітків в умовах війни. *Габітус*. 2023. Вип. 55. С. 67–72. https://doi.org/10.32782/2663-5208. 2023.55.11

9. Коляда О., Оніщенко Н. Особ ливості психоемоційного стану дітей. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2024. № 1(7). С. 93–104. https://doi.org/10.52363/dcpp-2024.1.7

10. Прядко Н. О. Резильєнтність в контексті прояву емоційного інтелекту особистості. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2025. Вип. 2(8) С. 113–118. https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-2-16

11. Сердюк А. А. Психологічні особливості життєстійкості осіб підліткового віку в складних життєвих ситуаціях: дис. … докт. філософії за спеціальністю «Психологія». Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2024. 222 с.

12. Холоденко Н. В., Вошколуп Г. Ю. Психоемоційний стан дітей в умовах стресових соціальних змін: психологічна підтримка та адаптація. *Габітус*. 2026. № 84. С. 86–90. https://doi.org/10.32782/hbts.84.14

13. Дудіцька С. П., Мосейчук Ю. Ю. Підтримка та соціально-психологічна адаптація дітей та підлітків в умовах війни. *Академічні візії.* 2025. Вип. 43. С. 1–9. https://doi.org/10.5281/zenodo.15363272

14. Сторожик Т. І. Психологічні особливості переживання підлітками вікової кризи в умовах воєнного стану: кваліфікаційна магістерська робота. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка; факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти. Київ, 2025. 73 с.

Alieksieieva O.V. CAUSES AND CONSEQUENCES OF PSYCHOSOCIAL MALADAPTATION OF UKRAINIAN ADOLESCENTS UNDER CONDITIONS OF WARTIME EXTREME STRESS

The article is devoted to the study of the phenomenon of adolescent psychosocial maladjustment in war conditions, the prerequisites and factors of its occurrence, as well as possible negative consequences of this phenomenon for both the emerging personality and society as a whole. It is proven that maladaptive states in adolescents are caused by a combination of social, psychological and other factors (such as the rupture of social ties due to migration, the exclusion of direct interpersonal interaction during the educational process, the presence of persistent stress reactions, etc.), which arise as a result of negative transformation processes in Ukraine during a full-scale invasion, creating a situation of continuous background psycho-emotional tension, the destruction of basic trust in the world. Emotional, behavioral, social and other manifestations of psychosocial maladjustment in adolescents are considered. In this regard, it is emphasized that the mental well-being of children is a strategic social problem, since it is it that determines the quality of human capital in the future.

The need to form resilience in youth as an individual's ability to adapt to life's challenges and recover is emphasized. To do this, it is necessary to form and strengthen the "inner core" of the teenager according to the formula "freedom + responsibility + support", in particular, through the establishment of clear rules, the formation of values, the development of emotional regulation, involvement in group interaction, etc.

Thus, the need for a systemic comprehensive approach to supporting adolescent children is substantiated, according to which the teenager acts not as a passive object of psychological influence, but as a subject capable of transforming traumatic experience into a source of development, forming new models of resilience and post-traumatic growth.

Keywords: *psychosocial maladaptation, psychosocial development, adolescents, war, extreme, determinant, socially maladapted behavior, resilience, socialization, post-traumatic growth.*

Дата першого надходження статті до видання: 14.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.10.2026